کچان پانۆرامای ژان و ژیان …. ماریە پاکنەهاد

ژن و پیاو ئەو بوونەوەرن که به پێ چۆنیەتی هەڵسوکەوتیان داب و نەریتەکانیان دەر ئەخەن و مانای پێ ئەبەخشن. کاتێ روو لە هەر کۆمەڵگایەک ئەکەین، پێش هەموو شتێک لەگەڵ نەریتە گشتییەکان رووبەروو ئەبینەوە، که پێناسەیەکی گیشتیمان به دەست ئەدا. بەڵام کاتێک کە بە وردی له ژیانی هەر تاکێک ئەکۆڵینەوە، بۆمان دەرئەکەوێ لە ناخی نەریتە گیشتییەکاندا هەر تاکێکیش هەڵگری تایبەتمەندییەکە کە لە تاکەکانی دیکەی کۆمەڵگای جیا دەکاتەوە.

ماوەی چەندین ساڵە کە باس لە کێشەکانی ژنان ئەکرێ و له لایەن شارەزایانی بواری ژنانەوە دەستنیشان ئەکرێن و قسەیان لە سەر ئەکرێ. بۆ هەمووان ئاشکرایە کە کێشەکانی ژنان، کێشەی سەرەکی هەموو کۆمەڵگای مرۆڤایەتییە و تا ئەو کێشەگەلەش چارەسەر نەکرێن، ناتوانین باس لە ئازادی کۆمەڵگا بکەین.

جیا لەمانە ئەزانین کە زۆربەی نەهامەتییەکانی ژنان هەر لە بنەڕەتەوە بۆ هەی سیستمی زاڵی کۆمەڵگاوە واتە سیستمی پیاوسالار خوڵقاون. ئەگەر سەیری ئیستە و رابردووی خۆمان بکەین، ئەبینین کە رێژەی تاوان، کوشتن، دەستدرێژی و توندوتیژی، خۆ سووتاندن، لەشفرۆشی، خۆتەنۆ کردن و ئەعتیاد و دەیان خەساری دیکە بەردەوام روو لە زیاد بوون‌دایە و برینەکان نەک به پێ پێویست سارێژ نابنەوە بەڵکوو قووڵ و قووڵتر ئەبن.

کاتێ کە دینی ئیسلام هاتە نێو کۆمەڵگای ئینسانییەوە سوننەتە دواکەوتووەکانی نەزانین، واته جاهلیەت، سەبارەت بە مافی ژن، لە نێو خۆیدا گوم و گۆڕ کرد. مافی خاوەن دەسەڵات لە ناو برا، ئەوەی کە مافی خۆیان بوو زۆر و بە سەختی ئەیانتوانی بە دەستی بێرن. خەڵکی خۆیان لە نەزانین ئەدا و قەبووڵیان ناکرد کە پیاو و ژن پێکەوە بەرابەرن و هیچکامیان بە سەر ئەوی‌تریانە مافی جیاوازی و فەرکردنی نییە.

خودایش پییان وتی: “إن أکرمکم عند الله أتقیکم”. (بە راستی چاکترینی ئێوە لە لای خودا، خواناس‌ترینتانە). فەرهەنگ و داب و نەریتێکی دیکە کە لەگەڵ بناغە و ئەسڵی دین‌دا یەک ناگرن، ئەم

باو□□□ نادروست□ی□ س□بار□ت به ت□□اق و جیایی و ژن ه□نانی دووان و سییان و چوار، ب□ ئ□و□ی هیچ م□رج□کی مر□قا ی□تی ل□ ب□رچاو بگیر□ت، به شوو دان و ژن ه□نانی کچان و کو□ان به ز□ر□م□ی و گ□ور□ ب□ بچووک کردنیان، پ□ش چاو خستنی ش□رع و دین له ک□ش□ی ژن ب□ ژن‌دا، ک□ین و فر□شتنی ژنان، ژن له جیاتی خو□ن، توند و تیژی دژ به ژنان، ل□دان و ب□ حورم□تی و ک□ کردن□و□ و کونترو□ی ب□ ئ□نداز□ی ژنان، ه□موویان چیر□کی نا ب□را ب□ری ف□ره□نگ□ک□ له ئ□ران و کوردستان‌دا ک□ پ□ویست به ر□چاو کردنی ه□موولای□ن□ی ژیانی ژنانی ئ□ران و کورد□واری ه□ی□. له ه□ر روانگ□یک□و□ ک□ بیری ل□ بک□ین□و□، ژن ئ□یتوانی رووب□ پ□شک□وتن ب□وات؛ ب□□ام ب□ داخ□و□ ک□م□□گای پیاوسالاری بوو ب□ مانع س□ر ر□گای پ□شک□وتنی ژنانی ه□ن□رو□ر و پ□ک ه□ن□ر و ر□شن‌بیر، ب□ تایب□ت ژنانی شاعیر.

و ب□ راستی ک□ ب□ ب□ن□ی ه□□سووک□وتی ک□م□□ای□تی تایب□ت کا ل□ ک□م□□گا و و□اتی ئ□م□دا بوو، ژنانی شاعیر د□رف□ت و م□یدان□ ب□ و□روخستنی ه□ن□ر و شیعر□کانی خ□یان ن□ئ□د□زی□و□. ه□میشه د□بوایه له پشتی پ□رده و له کونجی مال□دا شاراو□ بوای□ن. ب□ ه□ی داب و ن□ریت□کانی ن□و ک□م□□گا، ژنان ن□یانئ□توانی و ن□ئ□بوا! ب□ گو□ کردنی ه□ست و ه□ن□ریان د□رف□ت□ک ب□د□ست به□نن. ه□میش□ پ□نووس له د□ستی پیاوان بوو و ژنیش چاو□□وانی د□ستی نیزامی پیاوسالاران□ بوو.
ل□ نیزامی پیاوسالاران□ تا پ□ش ش□□شی س□نع□تی له ئ□رووپادا باب□ت□ گرینگ□کان لای ژنان، زیندوو مان□و□ بوو، ب□ ت□واوی ژیانیان و خ□ش□ویست بوونیان و مان□ بوونیان(ب□ تایب□ت کو□ بوونیان)، ه□ر و□کوو فردوسی ئ□□□: “زنان را بود در جهان یک هنر، نشینند و زایند شیران نر”.

ه□رو□ها ئ□م شاعیر□ ل□ ب□را ب□ر ژن□ک ک□ ترسی دابوو□ ب□ر خ□ی و له عیشق□کی ق□د□غه قس□ی کردوو، کار□ک ک□ پیاوان ه□میشه ت□یدا ئازاد بوون، و□ها توو□□ ئ□ب□ ک□ ژن و ئ□ژدیها و□ک ی□ک دائ□ن□: “زن و اژدها هردو در خاک به جهان پاک از هر ناپاک به”.
پاش ش□□شی س□نع□تی، ه□رچ□ند پیاوان و ژنان له ئ□راندا ل□ ژ□ر فشاری جیهانی، پ□یان ب□ م□د□رنیزم دانا ب□□ام ه□رگیز د□یان پ□ ن□دا و ل□ پاشمله خ□ریک ململانی کردن ل□گ□□ م□د□رنیزم‌دا بوون، ل□گ□□ هاتنی کت□بخان□ و ز□ر کردن ب□ د□رس خو□ندن، کچانی لاو ل□گ□□ م□د□رنیزم‌دا ئاشنا بوون، ف□ری زانیاری و عیلمی ر□ژ بوون ب□□ام سونن□ت خواز□کان ه□میشه له م□د□رنیزم ئ□ترسان.

کۆمەڵگای باوکسالاری: کوشتنی ژنان بە ناو نامووسەوە

کوشتن به ناوی نامووسەوە نەریتێکی خێڵەکیە کە ڕەگ و ریشەی لە سیستمی باوکسالاریەدا هەیە. هەندێک مرۆڤناس پێیان وایه کە سیستمی باوکسالاری لەگەڵ سیستمی موڵکایەتی‌دا به دونیا هات. واتە کاتێک پیاو بۆ مانەوەی خۆی پێویستی بەوە بوو کە پارچە زەویێک بکاتە هی خۆی و بیکێڵێ، ژنیش بوو بە یەکێک لەو شتانەی کە بوو بە موڵکی پیاو و مافەکانی زەوت کرا.
لە سیستمی باوکسالاری‌دا ئەوە پیاوە کە بڕیار ئەدات لەسەر ئەو بەها و نەریتانە کە پێویستە له کۆمەڵگادا چاودێری
پێ بکرێن. زۆربەی نەریتەکانی کۆمەڵگای باوکسالاریش بۆ قازانجی پیاوانە.

بە گیشتی باس لە کێشەکانی ژنان کرا بەڵام ئەو کێشەی کە زۆرتر ئەبێتە هۆی مەترسی کۆمەڵگا و مروڤەکان، کێشەی خۆکوژی و خۆ سووتاندنی ژنانە.
خۆکوژی کردار یان هەڵسوکەوتێکی وشیارانەیە کە مروڤ بۆ سڕینەوەی جەستەی خۆی به کاری ئەبات. خۆکوژی وەک خەسار و کێشەیەکی کۆمەڵایەتی به ئەژمار دێ که ئەبێتە هۆی لاواز بوونی هێزی چالاکی کۆمەڵگا و تەندرووستی مرۆڤ و کۆمەڵگا ئەخاتە مەترسییەوە.

هۆکارە جۆر به جۆرەکانی وەک دەروونناسی، بیولۆژی و کۆمەڵایەتی له کەم کردنەوە یان پەڕە پێدانی ئەم خەساره کۆمەڵایەتییه ڕۆڵی تایبەت ئەگرێ. به پێی ئەو راپۆڕتانەی کە ساڵانە له پێوەندی لەگەڵ دیاردەی خۆکوژی بڵاو ئەبێتەوە، ئەم خەساره کۆمەڵایەتییه کە بەشێکی کوردستانی لە خۆی گردووه و تەندرووستی مروڤەکان و کۆمەڵگای کوردی خستووە مەترسییەوە، سێزدەهەمین هۆکاری مردن له جیهانە و هەروەها سێزدەهەمین هۆکاری مردنی خەڵکانی تەمەن (پانزدە تا سی وچوار) ساڵە. بۆیه خەسارناسان و پسپۆڕانی بواری خەسارە کۆمەڵایەتییەکان گرینگی پێ ئەدەن و بەردەوام لێکۆڵینەوە و شرۆڤەی لە سەر ئەکەن.

زۆربەی کۆمەڵناسان خەسارە کۆمەڵایەتییەکان خۆکوژی بە سێ دەستە دابەش ئەکەن؛

⋆ هۆکاری خەسارناسی(نەخۆشی دەروونی و جەستەیی و نەخۆشیە نەفسیەکان).

⋆ هۆکاری ئابووری(دەتوانین لەم پەیوەندیەدا ئاماژە بە بێکاری،

کێشەی ئابووری و لە دەست چوونی پێگەی کۆمەڵایەتی بەم هۆیەوە بکەین).

* هۆکارە سۆزداریەکان(شکێست لە بواری خوێندن، شکست لە خۆشەویستی، لە دەست دان و مردنی یەکێک لە ئەندامانی نزیکی بنەماڵە، شەڕ و تێکهەڵچوونی ئەندامانی بنەماڵە کە زۆر جار توند و تیژی لێ دەکەوێتەوە).

بە داخەوە بە هۆی بوونی سیستەمێکی پیاو سالاری لە کوردستان کە داب و نەریتی دواکەوتوانە خۆی خستۆتە ناو هەموو قوژبنێکی ژیانی تاکەکەسییەوە ژنان دەکەونە بەر توندترین شێوازەکانی توند و تیژی و هەر بەو پێەو و دوای بێ هیوا بوون لە ژیان دەست دەدەنە کردەوەی خۆکوژی و لە ئاکامدا جەستەی خۆیان دەسڕنەوە.

یەکێک لەو دیاردە مەترسیدارانەی لە کوردستان باوە و ژنانی کورد بۆ سڕینەوەی جەستەی خۆیان کەڵکی لێ وەرئەگرن ئاگرە.

بەڵام بۆچی ئاگر؟!

عەتا نەهایی ئەڵێ: "لە خۆوە نییە کە خۆکوژی ژنان لە کۆمەڵگای ئێمەدا بە زۆری خۆسووتاندنە. کاتێک وەبیر خۆمانی بێنینەوە کە کێشەی ژن لە کۆمەڵگادا بە زۆری کێشەیەکە کە لە جەستەیەوە سەرچاوە ئەگرێ. جەستە لەم کۆمەڵگانەدا دیارترین نیشانەی ژن بوونی ژنەو نمایشی ژنانەیی ئەکات. هەموو ئەو تاوانانە کە بەرامبەری ئەکرێ بە هۆی جەستەوەیەتی.

کاتێک ژن بیر لەوە ئەکاتەوە وەرگرتن و وەرنەگرتنەکانی لە لایەن کۆمەڵەوە، بە تایبەت لە لایەن رەگەزی بەرامبەریەوە، وەرگرتن و وەرنەگرتنە لەبەر جەستە، ئەوسا زیاتر لە هۆی هەڵبژاردنی ئاگر بۆ خۆکوژی و نەفرەت کردنی لە جەستەو ناحەز کردنی جەستەی ئەگەین.

لەم جۆرە کۆمەڵگانەی وەک کۆمەڵگای ئێمەدا، مرۆڤ بەر لە مرۆڤ بوونی ژن یان پیاوە. بە زمانێکیتر ئەوە ژن بوون یان پیاو بوونی مرۆڤە، کە بەر لە تواناکانی جێگە و ئاست و رادەی مرۆڤ بوونی لە کۆمەڵگادا دیاری ئەکات.

ژن یان پیاو بوون وەک سەرەکیترین فاکتەری شوناس بۆ وەرگرتن و بۆ دیاری کردنی جێگەی کۆمەڵایەتییە. هەڵبژاردنی ئاگر بۆ خۆکوژی ژنان جگە لەمانەش هەڵگری کۆمەڵێک پەیامی تایبەتیترە کە پەیوەندی بە

خودی هەڵبژێردراوەکە، واتە ئاگرو، تایبەتمەندیە دیار و شاراوەکانی و دەوری (ئاگر) لە ژیانی بەرهەست و نابەرهەستی مرۆڤ و بە گشتی پەیوەندی بە سەرجەمی ئەو مانایانەوە هەیە کە ئاگر لە ناخ و جەوهەری خۆیدا هەڵیگرتوون”.

باشلار رەنگە یەکەم کەس بێ بە پێچەوانەی کەسانێکی وەک فڕۆید کە لە دەروون شیکاری مرۆڤەکان ئەفکرن و ئەکۆڵنەوە، لە دەروون و شیکاری شتەکان (چوار شتی سەرەکی، ئاو – با – خاک و ئاگر) بە تایبەت ئاگر ئەکۆڵێتەوە و لە کتێبێکدا بە ناوی “دەروون شیکاری ئاگر” لێدوانێکی تێر و تەسەل لە سەر ئەو بابەتە پێشکەش ئەکات.

ئەم ئەدیب و فەیلەسووفە فەرانسەییە لە سەرەتای بەشی یەکەمی کتێبەکەیدا بەم شێوە لە ئاگر ئەدوێ: “ئاگر دیاردەیەکی شازا کە توانای شەرح و گۆڕانەوەی هەموو شتێکی هەیە. ئەگەر ژیان نمایشی هەموو ئەو شتانە ئەکات کە گورج و بەپەلە ئەگۆڕێن، ئەوە ئاگرە کە ئەتوانێ گۆڕانی گورج و بەپەلەی ئەو شتانە بگۆڕێتەوە… ئاگر وەک بوونێکی ئەوپەڕی گیاندارو ئێجگار زیندوو، لە لایەکەوە شەخسی و خۆیی و دەروونییە، لە ناخی جەوهێرەوە سەرهەڵئەداو لە شێوەی عەشق دەرئەکەوێ. ئاگر شاراوە و کڕ وەک نەفرەت و قین ئەخزێتە دەروونی شتەکانەوە. لە ناو هەموو دیاردەکاندا ئاگر تەنیا دیاردەیەکە ئەتوانێ زۆر بە ئاشکرا دوو جۆرە ئیعتباری دژبەیەک وەربگرێ. واتە هەم نمایشی خێر بکات هەم شەڕ.

لە بەهەشتدا بدرەوشێتەوەو لە دۆزەخدا بسووتێنێ…” بەم بۆچوونە دوو رووبەڕوو بوونەوەی مرۆڤ لەگەڵ ئاگر، لەسەرەتای بوونیەوە تا ئێستا، رووبەڕوو بوونەوەیەکی دوو پێ و هەستی مرۆڤ بەرامبەر بە ئاگر هەستێکی دژوارە.

ئاگر لە لایەکەوە تین و گەرماو رووناکی بڵاو ئەکاتەوە، رەمز و هێمای پاککردنەوەو سڕینەوەی هەموو خەوشێکە، مەیلی جنسی و سێکس و سۆزو عاتفە ئەبزوێنێ. (بە تایبەت لە لای ژنان، چونکە ئاگر بە پێچەوانەی ئاو نێرە) لە لایەکیترەوە ئەسووتێنێ (لەش ئەسووتێنێ کە خەوشی گیانە) مرۆڤ لە لایەکەوە حەزی لێئەکات و بەرەو پیری ئەچێ، لە لایەکیترەوە لێی ئەترسێ و لێی دوور ئەکەوێتەوە. ئەم دوو بەها دژوازەی ئاگر لە لای مرۆڤ، یەکەمیان سەرچاوەی مەعریفەتی زەینی و تاکە کەسیدایە و دووهەمیان لە مەعریفەت و تێگەیشتنی عەینی و تەجرەبەی کۆمەڵایەتییەوە سەرچاوە ئەگرێ.

لە ک□تایی دا دەب□ ب□□ن ژنان جەستەیان لا پیر□ز ب□ و لە جیاتی سرینەوەی جەستەی خ□یان هەو□ ب□ لابردنی یاسا هە□اواردن ئام□زەکانی ک□مە□گا بدەن و ب□ دەستەبەری مافەکانیان خەبات بکەن و نەه□□ن ک□مە□گای کوردی بە ه□ی خ□کوژی ئەوانەوە وەک ک□مە□گایەکی نەریتی و دواکەوتوو سەیری بکر□ و دیاردەیەکی نالەبار بە ناو خ□کوژی لە ک□مە□گاکەمان بنب□ بکەین.

سن□

ماریە پاکن□هاد

•